

Hamid Parsanija

SPOZNAJNI IDENTITET RELIGIJE I TRADICIJE

Tradicija se, uglavnom, promišlja naspram moderniteta i za nju postoje različite definicije. Ove definicije daju nekada oni koji su izvan okvira tradicije i tradicionalnog, a nekad osobe koje svoj život ozbiljuju i osmišljavaju u ozračju tradicije.

U modernim (modernističkim) definicijama tradicija nema spoznajni identitet i više je promatrana ne kao praksa i način življenja ukorijenjeni u običajima i navikama iz prošlosti po kojima čovjek postupa nesvjesno. U nekim drugim, pak, definicijama tradicija jeste i svojevrsna životna praksa ali istodobno je i način i put spoznaje. U potonjim definicijama tradicija poprima određene sličnosti sa logikom, s razlikom u tom da je logika put protoka stečenog znanja a tradicija način izravnog, uprisutnjenog znanja i religijske metafizičke spoznaje. Tradicija se tako razumijeva kao put koji izvire iz samog sadržaja religijske spoznaje i putnika na ovome putovanju upoznaje sa tajnom tog sadržaja. Stoga je tradicija neraskidivo vezana za religiju.

Tradicija i spoznaja

Tradicija kao i ideologija u savremenom modernom svijetu potpuno je odbačena i deplasirana iako su i tradicija i ideologija u kraćim ili dužim historijskim razdobljima bili itekako omiljeni među ljudima

i posjedovali visok stupanj autoritativnosti. E ta negdašnja autoritativnost i savremena omraženost tradicije imaju uzroke o kojima će u narednim recima biti govora. Tradicija je kroz nekoliko milenija ljudske povijesti imala itekako velik značaj i vrijednost za čovjeka i svijet općenito.

Ova nadmoć tradicije u povijesti imala je za posljedicu i to da se mnogi elementi koji njoj ne pripadaju pojavljuju sa njenim imenom i atributom.

Vrednovanje tradicije uvjetovano je načinom spoznaje i svijesti, dok su pojava i nastanak ideologija uvijek praćeni nekim drugim načinom spoznaje. Modernizam također, suprotstavljajući se tradiciji i ideologiji, nosi sa sobom i novi spoznajni metod koji danas vlada znanostima savremenog svijeta.

Definicije tradicije

Prije nego se posvetimo temi ovog članka, neophodno je podastrijeti i definiciju tradicije i drugih pojmova kojima se ovdje bavimo. Iako, svaka definicija je uvjetovana spoznajnim gledištem onoga koji definira.

Neke od definicija koje ćemo ovdje navesti temelje se na religijskom pogledu, a neke, opet, izviru iz modernog mišljenja.

Dakle, prema nekim definicijama, tradicija je nebeska, božanska, sveta zbilja, svježa, živa virtualna, korito rijeke života i nepretrgnuta staza ispijanja svakog trena novih i zamavljajućih emanacija. Ovako definisana tradicija ponekad zadržavajući spomenute osobine, održava i vremenski kontinuitet i stabilnost, dok u slučajevima i kada prihvata vremenske promjene, njeno lice i dalje zrači onom bespočetnosti i nutarnjom vječnosti i neprolaznosti. No, postoje i one definicije tradicije po kojima svaki organ ovog organizma širi smrt. Njena struktura je slaba i iz nje se širi miris ustajalosti a trajanje i svetost samo su akcidencije koje joj se pridodaju snagom ustrajnosti njenih sljedbenika.

Moderne definicije tradicije

U modernim definicijama tradicija je ono što se ne odnosi na sadašnjost već pripada prošlosti. To je ono što u prošlosti i nije bilo tradicijom, a kako je prevazišlo okvire svoga opstajanja i dospjelo u vrijeme kojemu ne pripada, pretvorilo se u tradiciju, koja je posmrtni ostatak ili leš ponašanja. Sve dok se trsi sa okolinom i njenim činocima, snagom mišljenja i inventivnosti onih koji ga upražnjavaju, ponašanje je živo te se ne može smatrati tradicijom.

Ali, kada to živo ponašanje, zahvaljujući mentalnoj privrženosti onih koji ga upražnjavaju, postane formom življenja i izgradi svoju dinamičnost i pokretljivost (do tada poticanu zalaganjem za ideale i ciljeve) te se pretvori u ideal i cilj i prestaje biti tradicijom.

U uvriježenom sociološkom promišljanju tradicija je način ponašanja i djelovanja sa dubokim korijenima u ljudskoj prošlosti koji je ponavljanjem prerastao u navike i običaje ukorijenjene u komunitarnom habitusu zajednice.¹ Epistemološki predtekst tradicije, prema ovakvome viđenju, nije ništa drugo nego osjetilna spoznaja nastala iz opetovanog djelovanja. Naspram tradicije je modernitet koji korespondira sa promjenljivom i dinamičnom realnošću svijeta i čovjeka, te, u konačnici, potpuno savlađuje tradiciju.

Ovakva definicija tradicije sukladna je materijalističkoj ontologiji, odnosno empirizmu i scientizmu, koji se uobličuju oko osovine podataka i saznanja podložnih empirijskoj provjeri i teorija čija se tačnost da laboratorijski ispitati. Ono što ovdje imenujemo kao materijalističku ontologiju nije ograničeno samo na već prevaziđeni materijalizam devetnaestog stoljeća, nego se odnosi na sve pobornike onog načina mišljenja koji realni/stvarni svijet ograničava na osjetilni, ako se uopće i može govoriti o postojanju ičega stvarnog. U njihovom viđenju svijeta, svaka metafizička i eksperimentom neopipljiva činjenica doima se besmislenom. Čak i oni materijalisti koji eksplicite i ne poriču postojanje takvih realiteta, potpuno su uvjereni kako te realitete jednostavno nije moguće spoznati.

Ako tradiciju razumijevamo kao plod ponavljanja određenog socijalnog ponašanja i osjetilno-emocionalne svijesti ljudi, onda je lahko predskazati njenu smrt. Ova definicija tradiciju, makar je nekada i imala svoj život i vitalnost, smatra usahlom lešinom čija je sudbina potpuno truhljenje i nestanak. Jer, tradicija je samo način ponašanja i djelovanja čovjeka koji ne živi odvojeno i neovisno o onima koji ga upražnjavaju i slijede. A kada i sami sljedbenici tradicije uvide kako je ona proistekla iz učmalog razuma i onih mišljenja i navika koji su daleko od životne stvarnosti, nema sumnje da će tradicija potpuno izgubiti svoju svježinu, dinamičnost i životnost.

¹ Maks Weber: *Mafahim-e asasiye jame'e shenasi*, perzijsko izdanje, prijevod A. Saderati, Nashr Merkez, Teheran, 1988.

Odnos religije i tradicije

Za vremena svog višemilenijskog gospodarenja scenom ljudske povijesti tradicija je definirana sasvim drugačije, bilo da su o njoj govorili njeni sljedbenici, bilo oponenti. Te su se definicije tradicije temeljile na religijskoj ontologiji, svijesti i spoznaji. Otuda čak i oni koji tradiciju smatraju ispraznom i zamrlom, uvijek je dovode u vezu sa religijom. Po njima, tradicija je plod retardiranog, retrogradnog i zaostalog komunitarnog promišljanja o promjenljivoj stvarnosti svijeta i čovjeka, a uvijek se javlja u formi religije i religijske dogme. Dakle, tradicija je vremenom nametnula svijetu svoj mentalni kontinuitet, formirajući religijska tumačenja egzistencije uopće. Ogist Kont () historiju ljudskih zajednica dijeli na tri razdoblja, a prvo od njih je tzv. razdoblje religijskog (teologijskog) mišljenja. On vjeruje kako je religijska ontologija, odnosno religijska svijest o svijetu, ustvari plod poređenja svijeta sa vlastitim emocijama i osjećanjima. Foerbah je tvrdio da su bog i religijsko mišljenje plod nametanja čovjekovih misli i želja vanjskome svijetu. Ovakva objašnjenja i interpretacije religije, bilo da ih čitamo u Kantovim ili Foerbahovim, bilo u Frojdovim, Marksovim ili Dirkhmovim djelima, nastoje negirati znanstvenu utemeljenost i zbiljnost religijske svijesti i znanja. Međutim ono što ni oni ne mogu poreći jeste tijesna veza između religije i tradicije, koja se ogleda u tome da tradicija svoj život i kontinuitet duguje religijskom svjetonazoru. Zato, čim religijska svijest i spoznaja izgube svoju kosmološku, univerzalnu vrijednost i autoritativnost, i tradicija gubi svoju vitalnost i svježinu.

Zbilja religijskog znanja

Promišljanje i istraživanje religijskog znanja i izravne/uprisutnjene spoznaje, odnosno odgonetanje kosmološke vrijednosti religijskog nauka koji nudi saznanja o Izvoru, Početku, Kraju; ishodu, vječnosti ljudske duše itd., neizbježno impliciraju brojne filozofske rasprave.

Postoji značajan broj filozofa koji religijsko znanje nipošto ne smatraju znanstvenom spoznajom, nego religija, po definiciji same nauke, može biti tek predmetom izučavanja neke od priznatih nauka i znanstvenih disciplina. Ima, međutim, i stavova prema kojima religijske kategorije i pojmovi, iako ne posjeduju svoju vanjsku realnost koja bi bila podložna ocjeni tačnosti i istinitosti, ipak, snagom čovjekova izbora, opredjeljenja i, konačno, vjero-

vanja, imaju svoj udio u stvaranju kulture i civilizacije. Naravno, religijski odgovor na pitanje odnosa religije i nauke je da religijska spoznaja i znanje jesu sama nauka, ili nauka par excellence. Jer, znanje nad svim znanjima je spoznaja Boga, a čovjeku je najneophodnija ona nauka koja će ga dovesti do ozbiljenja rečene spoznaje. „Najpotrebnija ti je ona nauka koja će te uputiti ispravnom putu vjere i obznaniti ti i put skretanja i kvarnosti.“²

Izbor, opredjeljenje i vjerovanje, ukoliko se ne zasnivaju na religijskoj spoznaji - znanju par excellence, nisu postojan izbor niti stabilno vjerovanje. „Najbolji saputnik vjerovanja je znanje“³, a „najgore obožavanje je ono koje nije praćeno znanjem“, jer “obožavanje bez znanja poput je mlinskog točka koji se stalno vrti ukруг i nikada nikamo ne stigne“⁴. Jer, upravo religijsko znanje i spoznaja potiču čovjeka na vjerovanje i obožavanje. „Uistinu se Boga boje samo oni koji znanje imaju.“⁵

Odnos nauke i religije

Ovdje se ne kanimo baviti iznošenjem sudova o zbilji i vrijednosti religijske, naučne i filozofske spoznaje, ali o tome se može kazati kako religijsko saznanje i spoznaja za religioznog čovjeka imaju znanstveni identitet, a svaka nauka sadrži i elemente religijskog identiteta. U religijskome nazoru, jedan značajan aspekt znanosti izvire iz same religioznosti, te čovjek koji se nije okoristio samim jezgrom religije, tj. objavljenom riječju Božijom, ostaje uskraćen za taj aspekt znanja. Ovo znanje ima nebeski identitet, a širim slojevima ljudske zajednice biva dostupnim posredovanjem ljudi koji u svome biću imaju potenciju svetosti. Drugi aspekt znanja javlja se sa rađanjem i kasnije tjelesnim i mentalnim razvojem sve do stupnja spoznaje božanskog nauka.

Znanje u najširem smislu, ono koje je dostupno svima ljudima, jeste, ustvari, osjetilno saznanje koje se na svom vrhuncu oblikuje u intelektualnu (umsku) svijest. Ova svijest u religijskom pojmovlju označena je kao unutarnji dokaz Božiji koji podsjeća čovjeka na postojanje Izvora i Ušća, Iskona i

² Jamal al Din Khansari: *Sharhe-e Ghurur al hikam wa durur al kalam*, redaktura S. J. Hosseini, Moaseseye enesharate chape Daneshgahe Tehran, 1987. sv. 1., str. 61.

³ Isto, sv. 6., str. 159.

⁴ Isto, sv. 6. str. 476.

⁵ Kur'an; XXXV:28.

Ishoda. Također, ova mu svijest ukazuje na nužnost Božije objave čovjeku posredstvom vjerovjesnika, dok na djelatnom planu ona podstiče na slijeđenje donositelja te Riječi Božije. Dakle, znanje u najširem smislu je osjetilno i razumsko, pa bi se moglo imenovati i kao pojmovno ili konceptualno, ali i kao stečeno znanje. Ovo znanje ima sebi svojstvena sredstva i metode, stječe se učenjem, slušanjem, razgovorom, razmišljanjem i logičkim rasuđivanjem i slično.

Drugi aspekt ili druga vrsta znanja ustvari je jezgro religije. Iako se, putem vjerovjesnika, donositelja Riječi Božije, i ovo znanje spušta na razinu pojma i javlja se u obliku riječi, glasa i teksta, ipak ono se ne uči za katedrama kroz usvajanje određenih pojmova i njihovo logičko klasificiranje. Ne, ovdje je riječ o izravno motrenom, uprisutnjenom znanju (čistom znanju, rekli bismo), koje se ozbiljuje izravnim susretom vjerovjesnika sa Uzvišenim Izvorom egzistencije. Vjerovjesnici i drugi Bogu bliski sretnici, ljudi potpuni, ovu vrstu znanja zadobijaju samoprijegom, glačanjem svoga supstancijalnog lica, unutar njim zrijeanjem, to jest egzistencijalnom transformacijom.

Razlike između stečeng i prisutnog znanja

Najjednostavnije i najjasnije pojašnjenje razlike između ove dvije vrste znanja je usporedba liječnikove i bolesnikove svijesti o bolu. Bolesnikovo znanje o bolu koji ima je prisutno dok je liječnikovo znanje o bolesnikovom bolu stečeno, posredovano. Da bi ljekar zadobio izravno, prisutno znanje o tom bolu, on bi morao u svom biću proizvesti neku suštinsku promjenu. U kontekstu religije, stečeno znanje – koje je dostupno svim ljudima – pomoću pojmova i argumenata dokazuje Izvor, Uzrok, Povratak, Proživljenje, Božija imena, znakove i attribute, dok izravno prisutno znanje – što ga posjeduju vjerovjesnici i bogougodnici – ustvari je samo motrenje Izvora, susret s Povratkom i viđenje onostranih staništa – Raja i Pakla.

“Jer da vi imate znanje izvjesno, zacijelo biste i Pakao vidjeli.”⁶

Druga razlika između stečenog i prisutnog znanja je u tome što prisutno znanje korespondira sa pojmom imanja, što nije slučaj sa stečenim znanjem. Tako, naprimjer, onaj ko je putem stečenog znanja svjestan beskrajne Božije milosti može tu milost samo opisivati, dok onaj ko je svjestan Božije milosti znanjem prisutnim i sam posjeduje tu milost, uživajući blagostanje koje mu

⁶ Isto CII:6.

ona donosi. Ono što drugi percipiraju razumom u formi pojmovnog znanja, Vjerovjesnik percipira na način imanjanja (posjedovanja). Pored intenzivnije i izoštrenije percepcije onoga što je na nivou pojma spoznatljivo i svim drugim ljudima, snagom svoga uzvišenog položaja spoznaje i neke detalje i suptilnosti koje su izvan domašaja pojmovnog znanja. Izravno motreći unutarne, božansko lice prirodnog života, ponašanja i djelovanja svih ljudi, vjerovjesnik biva obaviješten o svim detaljima odnosa između ovosvjetskog života i eshatološkog stjecišta ljudi. On, onda, znanje koje posjeduje zahvaljujući rečenom osvjedochenju spušta u obliku izrijecka i pojmova na nivo shvatanja i percepcije koji je dostupan svim ostalim ljudima. Riječi i pojmovi koje vjerovjesnik obznanjuje u svojoj komunikaciji sa ljudima ponekad obuhvataju one istine koje su spoznatljive njihovom raz/umu (spekulativnom i praktičnom umu). U tom slučaju on ne govori ništa novo nego potvrđuje i afirmira ono što raz/um i sam razumijeva ili, pak, svojim uputama raspuhuje žeravice odavna zapretane u ljudskim umovima. Ali vjerovjesnikova kazivanja uključuju ponekad i one partikularije do kojih konceptualna spoznaja ne može doprijeti, već se zaustavlja na generalijama. Takva su, recimo, kazivanja glasonoše riječi Božije o Božijim imenima i atributima, njihovom međuodnosu, pojedinostima međusvijeta (svijeta zagrobnog bitisanja), onostranih staništa (Raja i Pakla), kao i izvjesne praktične upute u vezi sa rečenim zbiljama. U ovakvim slučajevima, vjerovjesnik donosi ljudima ono znanje – ono koje ljudski raz/um, bez pomoći objavljene Riječi Božije, nije kadar dokučiti. E, ovo znanje, kada se ozbiljuje u granicama čovjekove praktične svijesti i osvjetljava način ponašanja i duhovnog hoda čovjekova, naziva se tradicijom.

Tradicija u očima religije

Do sada kazano bilo je, ustvari, uvodom u posljednju rečenicu prethodnog odjeljka, koja je svojevrsna definicija tradicije iz religijske perspektive. U ovoj definiciji, tradicija je onaj segment praktičnog znanja koje producira religijsko osvjedochenje. Mada se u saopćavanju i obznanjivanju ljudima tradicija javlja u obliku pojmovnog ili stečenog znanja (kao za njih prijemčivom obliku), ona je, ipak, znanje za čiju potvrdu ili negaciju nije zadužen ljudski raz/um već se samo objavom i izravnim religijskim osvjedochenjem može cijeniti njegova istinitost. Tradicija nudi čovjeku onaj način življenja i

djelovanja na temelju kojeg je zajamčena kako ovosvjetska, zemaljska, tako i eshatološka dobrobit čovjeka i njegovo konačno spasenje i vječno blagostanje. Tradicija je, ustvari, logika spoznaje, čisto religijsko znanje imuno na primjese neznanja i zablude. Za tražitelje istinskog osvjedočenja koji teže izvornom motrenju Istine i, konačno, samom činu sjedinjenja s njom, tradicija je isto što i logika stjecateljima raz/umskog, pojmovnog znanja. I baš kao što logika na polju stečenog znanja uređuje pravce i smjerove, trasira staze kretanja mišljenja, tradicija u osebnom spektru osvjedočene, motreće spoznaje – kao znanja par excellence ili znanja koje je i imanje – nudi pravi put. S tim što logika pokazuje put kretanja misli, a tradicija put djelatnog življenja. Ova razlika plod je upravo razlike između stečene, posredovane spoznaje s jedne i motreće, izravne spoznaje, s druge strane. Da bi dokučio potonju spoznaju, čovjek nužno mora posegnuti za izvjesnom egzistencijalnom samopromjenom, koja, opet, zahtijeva poseban način življenja i djelovanja – onaj što ga tradicija nudi čovjeku. To je put unutarnjeg pročišćenja, prosvjetljenja i glačanja supstancijalnog ljudskog lica, onako kako je opisan u poslanicama donositelja Objave Božije.

„Poslali smo vam između vas poslanika da vam znakove naše kazuje, da vas očisti i pouči vas knjizi i mudrosti, i pouči vas onome što niste znali.“⁷

Vjerovjesnici, dakle, ne uče čovjeka da voli mudrost (phileo sophia), nego ga uče samoj mudrosti (koja, opet, korespondira sa spoznajnim osvjedočenjem). I uče čovjeka knjizi iz koje nešto (ne sve) bijaše znao i Asif Berhija, koji je, prema pozatom kur'anskom kazivanju o Sulejmanu i Belkisi, kraljici od Sabe, bio kadar prenijeti Belkisin prijestol iz Sabe u Jemen za onoliko vremena koliko traje jedan treptaj oka. Na koncu, obznanjivanjem Božijih znakova i prosvjetljenjem ljudskih srca, vjerovjesnik podučava ljude onome što sami, bez pomoći Objave, nikada ne bi naučili. Tradicija koja u svom opojavljenju poprima oblike različitih vjerzakona izvire iz samog osvjedočenja i poziva njemu i uvijek posjeduje sadržaje koji su nedokučivi pojmovnom saznanju praktičnog uma.

Tajnovitost i razotkrivanje tajne

Koliko god ukorak pratio tradiciju, praktični um nikada ne može ponuditi načelo ili zakon koji bi bio alternativa religijskim tradicijama.

⁷ Isto; I:151.

Tradicija poziva svog (duhovnog) putnika svjesnoj zbilji, realitetu, na čije postojanje površno i u obrisima ukazuje spekulativni um, a praktični um poziva na nužno putovanje k njemu i slijeđenje tradicije i vjerzakona kao puta koji mu neizostavno vodi. Kako raz/um priznaje postojanje realiteta kojemu tradicija poziva, ali i nemogućnost spoznavanja njegove biti i puteva koji mu vode, otuda se tradicija raz/umu javlja kao svojevrsna misterija – sveta tajna – koja se ne može razotkriti doli uzdizanjem iz nivoa pojmovnog znanja i prevazilaženjem ograničene egzistencije samoga putnika. Tačno je da je sa stanovišta ograničenog, pojmovnog znanja, tradicija tajnovita, ali je istodobno za putnika koji putuje njezinom stazom ona ta koja ga upravo vodi samom središtu te misterije i, u konačnici, njenom razotkrivanju. Molitva kao božanska tradicija za putnika je uzdizanje i prilika približenja i kušanja vlastite prisutnosti u samom predvorju svetosti. „Namaz je mi'radž vjernika.“⁸ Zekat, recimo, jeste, prije svega, jedan socijalno-ekonomski čin, ali je također jedna religijska tradicija i svojevrsno glačalo ličnosti osobe koja taj čin vrši. „Zekat pobožne ljude približava Bogu.“⁹ „O poslanice, uzmi zekat na imetke njihove, da bi ih to milodarje očistilo i da bi ih ti prosvijetlio.“¹⁰

Dakle, prema definiciji koja se temelji na mentalnom sklopu savremenog, modernog čovjeka, tradicija je bila način ponašanja oblikovan na osnovu emocionalno-osjetilne spoznaje. Do definiranja sa religijskog stajališta, rekli smo, tradicija je prije specifična vrsta znanja negoli način ponašanja i djelovanja. No, to znanje nije osjetilno, empirijsko, pa čak ni raz/umsko, mada na neki način korespondira sa znanjem koje je predmet aktivnosti praktičnog uma jer se kroz to znanje obznanjuju načini, norme i propisi ponašanja i djelovanja ljudi. Tradicija je znanje koje se zasniva na čistom, netaknutom osvjedočenju. To božansko osvjedočenje plod je izravnoga motrenja apsolutnih zbilja i intimnog susreta s njima. Takvo, božansko lice osvjedočenja utkano je u samu supstancu tradicije i čini njen početak i kraj, dajući joj svetost i božansku nedodirljivost. Ako bi tradicija počivala na osjetilno-emocionalnoj spoznaji, poprimila bi onu vrijednost koja više nije znanje i ne korespondira sa raz-umom. A pošto se temelji na osvjedočenoj spoznaji, tradicija biva najuzvišenijim stupnjem znanja i poprima vrijednost

⁸ Majlisi: Bihar al anwar, Al Maktabah al islamiyyah, Teheran, sv. 83., str. 302.

⁹ Hur'amali: Wasa'il al shi'ah, redaktura: Rabbani Shirazi, sv. 4., str. 7.

¹⁰ Kur'an: IX: 103.

koja nadilazi razumsko i pojmovno.

Isto tako, ako tradicija za svoj opstanak snagu crpi iz navike kao produkta ponavljjanog ponašanja i ustaljenog osjećanja, njen nestanak nastupit će napuštanjem te navike i činjenjem suprotno njoj, makar ono u početku bilo i rezultat prisile. No, ako tradicija svoju snagu crpi iz osvjedočenja – motreće i uprisutnjene spoznaje, ili, ako su njena konceptualna načela utemeljena u raz-umskom znanju, onda je kontinuitet njenoga bivstvovanja zajamčen. Čovjek koji je intiman sa duhom i supstancom tradicije, ozbiljujući u sebi osvjedočeno znanje utkano u tu tradiciju, nikada je neće napustiti. Jer, sve dok na putu tradicije ne očisti ukupnost svoga bitka, on neće biti u stanju dosegnuti spoznaju koja čini potku tradicije i njezinu zbiljsku tajnu. Kako će tradiciju napustiti neko ko je u njenim obrisima prepoznao vlastiti transcendentni bitak – svoju zbilju? Osoba koja revnuje tradiciju, makar i ne spoznala njenu tajnu, ustrajavat će u djelatnom slijeđenju tradicije sve dok raz-umskim znanjem, bar načelno, potvrđuje zbilju kojoj ona teži. Takva osoba, snagom unutarnjih uputa vlastitog praktičnog uma percipira nužnost putovanja koje vodi rečenoj zbilji, što znači i nužnost povinovanja Objavi kao potpornju tradicije. Takav sljedbenik tradicije spreman je na tom svom svetom putovanju podnijeti svaku žrtvu jer vjeruje da neće dokučiti samu zbilju i duh tradicije, tj. konačni intimni susret s Bogom - povratak Izvoru, osim ako iskreno i nesebično za ovaj uzvišeni cilj žrtvuje i svoj život.

Duh i forma tradicije

Dekadencija tradicije počinje onda kada ona postane lišena izvjesnosti, čvrste uvjerenosti, bilo izravne bilo posjedovane. Tradicija izvire iz srca osvjedočenja i održava svoju egzistenciju u ravni izvjesnosti, čvrste uvjerenosti sve do njenog najnižeg stupnja – pojmovne ili razumske uvjerenosti. Ispod ovog stupnja ne može biti više govora o tradiciji već samo o njenoj formi. Upravo ovo beživotno, samrlo tijelo tradicije hrani se samo navikama i osjećanjima i imuno je na ikakvu spoznaju, pa i onu raz-umsku. Ko god nije opskrbljen raz-umskom i motrećom spoznajom te izvjesnošću koja ne ostavlja mjesta sumnji, ograničavajući znanje samo na osjetilne kategorije, on ne može vidjeti ništa od tradicije osim njenu formu. Zato se i njegova definicija tradicije, ustvari, odnosi na njenu formu, a ne na sadržaj. Viđena očima takve osobe tradicija se poistovjećuje sa ustaljenom navikom ili

običajem, pa se kao takva suprotstavlja modernome, svemu što je novo i čega u prošlosti nije bilo. Dočim, oni koji tradiciju spoznaju i definiraju iz aspekta religije, spomenutu definiciju prihvataju jedino kao opis njezine forme i vanjštine koja onomad bi živom i životnom, a sad je daleko od svoga duha i duše – izvjesnosti čvrste uvjerenosti i osvjedočenja ili rečenu definiciju razumijevaju kao stav ljudi koji u vanjskome svijetu vide samo otjelovljenu formu tradicije a nisu svjesni njene zbilje i sadržine koja je slika samog njezinog utemeljitelja. Takvi vide samo obrise tradicije koji obitavaju među ljudima, a uz to njihova percepcija i interpretacija tradicije uvjetovana je njihovim subjektivnim osobenostima.

Suprotstavljenost tradicije i novotarije^{11*}

Rekli smo kako sa religijske tačke gledišta tradicija nije ekvivalent običaju da bi je razumijevali kao kategoriju suprotstavljenu svakom novitetu. Naprotiv, tradicija je božanski zakon i propis, a naspram nje je novotarija kao pojam koji označava one norme i postupke koji nisu oblikovani na temelju božanskog naloga i osvjedočene spoznaje. Tradicija, svakako, u religijskom smislu ima i svoja uvjetovana, specifična značenja, te treba imati u vidu i razliku između takozvane konstitutivne i takozvane interpretativne tradicije. U daljoj podjeli ova potonja u različitim kontekstima obuhvata uža i šira značenja. U svome jezičkom značenju tradicija označava put, način ili metod. Ponekad se ovim pojmom imenuje način Božijeg stvaranja pa i sama stvaralačka volja Božija. No, ono što je naš predmet razmatranja ovdje jesu individualni i društveni život čovjeka i norme koje ga određuju.

Iz dosada kazanog zaključujemo kako opstojnost tradicije u religijskom miljeu nije u vremenskom kontinuitetu, mada joj ni on nije stran. Opstojnost tradicije u njenoj božanskoj zbilji, pa stoga tradicija i jeste uvijek tradicija, čak i onda kad nijedan pojedinac u društvu ne postupa po njoj i kada joj društvene navike i običaji potpuno oponiraju, pa i onda kad se po prvi put po njoj postupa. Ako se tradicija razumijeva kao nešto što je uvjetovano društvenim navikama i običajima, kako onda razumjeti da ni jedna religijska tradicija u trenutku svoje pojave nije imala tradicionalno lice nego je bila novitet nastao u procesu stalnih društvenih i historijskih promjena. Reli-

¹¹ * Ar. bid'ah – u terminologiji islamske teologije označava ona ponašanja vjernika koja nemaju utemeljenje u Kur'anu i sunetu (Poslanikovo tradiciji) (nap.prev.)

gizno ponašanje, nakon nekog vremena, postaje uobličeni segmentom strukture društva i prima oblik tradicije namećući pojedincu i zajednici svoju postojanost i kontinuitet. A čovjek i društvo u cjelini imaju nužnu potrebu za stalnim promjenama. Ako tradicija ima istinsko religijsko značenje, onda Vjerovjesnik Božiji, kao spona čovjeka sa božanskim nebom ili, kako bi rekao Ibn Sina, sam način utemeljenja tradicije¹², donosi poruku – riječ koja će urediti i usmjeriti ponašanje čovjeka. Ta je poruka i u samom trenutku svoga obznanjivanja i prenošenja već tradicija. Novotarija kao oponent tradiciji u religijskom kontekstu, također, nije novotarija po svojoj „novosti“, nego po uskraćenosti za religijsku spoznaju i osvjedočenje. Zato novotarija može biti i povratak na neke običaje iz prošlosti a i način života uobičajen u sadašnjem vremenu. Dakle, novotarija je novotarija čak i onda kada postane uobičajeni, pa i propisanim konsenzusom usvojeni način življenja.

Tradicija naspram moderniteta ili naporedo s njim

Suprotstavljenost tradicionalnog i modernog, odnosno tradicije i svega što je novo i progresivno, plod je izvanreligijskih (izvantradicijskih) definicija tradicije, koje, zapravo, jesu tek definicije njezine forme. Ovakva promišljanja tradicije krnja su i nedostatna da bi sagledala svu njezinu zbilju i osebnost, a plod su, ustvari, izvanreligijske i izvantradicijske nestabilnosti i neizvjesnosti. Vremenski kontinuitet tradicije samo je jedan od njenih aspekata. Religijske tradicije mogu se razviđati kao univerzalne i partikularne, a međusobnom usporedbom univerzalnih tradicija dolazimo do zaključka kako postoje apsolutne (bezuwjetne) i ograničene (uwjetovane) tradicije. Sekundarni propisi (ahkam sanavi) u usporedbi sa primarnim (ahkam ula) doimaju se kao uwjetovane univerzalne tradicije. Državno-pravni propisi i zakoni, iako su sasvim partikularni i uwjetovani vremenom, u ozračju religijske tradicije nalaze stabilnost crpeći iz nje elemente svetog. I pored postojanosti i kontinuiteta o univerzalnosti propisa vjerozakona, tradicija je uvijek u simetriji sa modernitetom u njegovom dubokom značenju koje neprestano onom postojanom licu tradicije daje nove obrise i sadržaje kako je ni u jednom trenu ne bi prekrila prašina vremenosti. Jer, tradicija jeste način življenja u najširem smislu, ali je i put koji vodi čovjeka njegovom izvoru i ponovnom susretu s Bogom. Taj božanski susret ozbiljuje se upravo kroz neograničene

¹² Ibn Sina: *Al ilahiyat min al shifa*, Entesharate Bidar, Qom, str. 557.

i beskrajne teofanijske izljeve i emanacije. U takvom Božijem pokazivanju nikada nema ponavljanja. Zato putnik koji stazom tradicije stremi željenom susretu, u svom revnovanju tradicije, makar ono uvijek bilo u istoj formi, nikada ne doživljava dva ista susreta. Svaki njegov susret s izvorom je nov i neponovljiv. Jednoličnost, uniformnost i monotonost ovog putovanja samo se pričinjava onima čije je viđenje svijeta i čovjeka ograničeno na vanjsku formu života na ovom svijetu i ljušturu religijskog ponašanja i vrednovanja. Njihovo viđenje i poimanje ograničeno je njihovom vlastitom manjkavosti i nedostojnosti. Čak i kad pristupaju tradiciji, njihov je pristup trom i bolećiv.

„...s predanošću molitvu ne obavljaju i samo preko volje udjeljuju¹³“

Tradicija je, ustvari, put ljubavi, a u ljubavi nema ponavljanja. Zato, ne samo da nije suprotstavljena novom i modernom, nego su novost i svježina njezini vječni atributi. Ona je, pak, u suprotnosti sa novotarijom, a sa modernim i novim konfrontirana je samo onda kada to moderno znači i novotarijsko. Zašto? Zato što je novotarija uskraćena za uvijek novu i neponovljivu priču ljubavi. Novotarija nije put k zbilji, nego put ka zabludi, nepostojan i uvijek neizvjestan. Ako i ima određene svježine i radosti, ona uporno pred njima uzmiče, tvoreći tako onu modernost koja jeste suprotstavljena tradiciji.

S perzijskog preveo: Nermin Hodžić

¹³ Kur'an; 9:54